

ЩОДО РОЗШИРЕННЯ ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

А.В. Форостяний

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обґрунтовується існуванням у теорії кримінального процесу спірних питань щодо необхідності включення до предмету доказування причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику загального предмету доказування досліджували Б.Бурбело, О.Вакулик, В.Гончаренко, В. Грачов, Ю. Грошевий, О. Капліна, О. Крикунов, Т. Лукашкіна, М. Погорецький, В. Тертишник, О. Тугарова, Р. Шехавцов, О. Шило, М. Шумило та ін.

Метою статті є розгляд питання про доцільність включення до предмету доказування положення, що у кримінальному провадженні підлягають доказуванню причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Основні результати дослідження. Загальний предмет доказування закріплений у ч.1 ст.91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Зокрема, у кримінальному провадженні підлягають доказуванню такі обставини: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

На відміну від КПК 1960 р., у чинному КПК відсутні статті про обов'язок слідчого, прокурора встановлювати причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносити подання про вжиття заходів для їх усунення до відповідного державного органу, громадської організації або посадової особи. На цьому акцентують увагу науковці.

«На жаль, – відмічає С.Баранов, – у змісті нового КПК не знайшли свого подальшого розвитку положення старого КПК про таку форму запобігання злочинам як подання слідчого по усуненню причин та умов, які сприяли вчиненню конкретного злочину, що на наш погляд, не буде забезпечувати реалізацію загальних і конкретних завдань профілактики злочинів у суспільстві» [1, с.254].

О. Сіренко, досліджуючи питання слідчої профілактики злочинів, зазначає, що КПК не містить норми, яка зобов'язує слідчого при проведенні розслідування виявляти причини і умови, що сприяли вчиненню злочину. Це є значним недоліком даного Кодексу [2, с.282].

В.Юрчишин пише, що КПК не вимагає від слідчих і прокурорів займатися попередженням кримінальних правопорушень і навіть не зараховує виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню цих правопорушень, до предмета доказування по кримінальному провадженню (ст.91 КПК). «Це суттєвий недолік, який необхідно терміново усунути, бо спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням є обов'язковим атрибутом кримінального процесу будь-якої демократичної країни світу і займає в ньому чільне місце» [3, с.157].

«Зумовлено це тим, – продовжує науковець, – що розслідування кримінальних правопорушень, з одного боку, пов'язується з реакцією суспільства і держави на конкретне кримінальне правопорушення з метою вжиття до винуватих кримінально-правових заходів, а з іншого – з кримінологічною реакцією суспільства і держави на фактори, детермінуючі кримінальні правопорушення, шляхом їх усунення чи блокування» [4, с.215].

В. Юрчишин наголошує на тому, що необхідно причини й умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, віднести до обставин, які підлягають доказуванню, тобто доповнити цим положенням ст.91 КПК, якою встановлено предмет доказування у кримінальному провадженні. Таке доповнення цієї статті «сприятиме подальшій активізації профілактичної діяльності слідчого та прокурора й одночасно зміцненню законності та правопорядку в державі» [3, с.164].

В. Шибіко пише, що своєрідною «новелою», «а точніше, як видається, упущенням законодавства є відсутність у новому КПК України положень щодо обов'язку органів, які здійснюють кримінальне провадження, встановлювати причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, і вживати заходів щодо їх усунення» [5, с.107]. Він запропонував доповнити перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ч.1 ст.91 КПК) пунктом «причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення» [5, с.107].

О. Баганець висловив пропозицію щодо доповнення ст.91 КПК положенням про доказування причин та умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень [6, с.85].

Її науковець обґрунтовує наступним чином: – відсутність у КПК норми про обов'язок слідчого, прокурора встановлювати причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, зводить нанівець слідчу профілактику, – якщо не виявленні ці причини та умови, не можна вести мову про всебічне та повне проведення досудового розслідування; – відмова законодавця від регулювання у КПК питання про встановлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, не узгоджується з Указами Президента України та розпорядженнями Кабінету Міністрів України про профілактику злочинності, – відсутність у КПК норми про доказування причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, призвело до того, що цей Кодекс вступає у суперечність з п.5 ч.2 ст.29, п.3 ч.1 ст.30 Закону України «Про прокуратуру». «Оскільки КПК не вимагає, щоб слідчі займалися профілактичною діяльністю, прокурор позбавлений можливості вимагати від органів досудового розслідування, щоб вони виявляли причини вчинення кримінальних правопорушень і умови, що сприяють цьому, вживали заходів до їх усунення» [6, с.84-85].

І. Павленко вважає за необхідне доповнити ст.91 КПК положенням про розширення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, «за рахунок причин та умов вчинення злочину» [7, с.384].

Відсутність причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, у переліку обставин предмету доказування науковець вважає неприпустимим з огляду на наступне. По-перше, без їх з'ясування неможливо встановити окремі складові предмету доказування. «Зокрема, парадоксальним видається доказування обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання без встановлення ситуації, в якій вчинявся злочин, внутрішніх та зовнішніх факторів, що сприяли його вчиненню. Також фактично унеможливується встановлення обставин, які характеризують особу обвинуваченого та обставин, які обтяжують чи пом'якшують покарання» [7, с.383-384]. По-друге, відсутність у ст.91 КПК норми про обов'язковість доказування причин та умов вчинення злочину вступає в колізію із п.5 ч.2 ст.29 Закону України «Про прокуратуру», відповідно до якого на прокуратуру покладається нагляд за здійсненням заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, усуненням причин та умов, що сприяють їх вчиненню. По-третє, «без з'ясування причин та умов конкретного злочину неможливо побачити загальну картину причин та умов того чи іншого виду злочинності, а відтак і злочинності загалом. Це, в свою чергу, паралізує вироблення профілактичних заходів у боротьбі з нею» [7, с.383-384].

М. Сербін також вважає за необхідне внести зміни до ст.91 КПК, доповнивши перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні нормою про встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, або доповнити його нормами, аналогічними ст.ст.23, 23-1 КПК 1960 р. [8, с.190].

Він підкреслює, що дослідження обставин кримінального провадження не є всебічним та повним, якщо не виявлені причини та умови вчинення злочину. Невжиття заходів щодо їх усунення може бути використано для учинення інших злочинів. Вказане доповнення КПК «буде істотною гарантією дотримання законності у кримінальному судочинстві, сприятиме подальшій активізації профілактичної роботи слідчих» [8, с.190].

Нами поділяються пропозиції вказаних науковців про доповнення ст.91 КПК положенням, що у кримінальному провадженні підлягають доказуванню причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Деякі науковці дотримуються іншої думки. Так, наприклад, А.Десятник вважає, що включення причин і умов вчинення кримінального правопорушення до предмету доказування недоцільно, навіть шкідливо для правоохоронної діяльності тому, що: а) причини і умови вчинення злочину ніколи не входили до предмету доказування, визначеного у ст.64 КПК 1960 р., а тільки виявлялися, встановлювалися відповідно до ст.ст.23, 23-1 цього Кодексу; б) включення причин та умов вчинення кримінального правопорушення до предмету доказування надасть можливість учасникам кримінального процесу пред'являти стороні обвинувачення претензії, що вони не в повному обсязі їх доказали. Тим самим буде затягуватися досудове провадження та судовий розгляд. Пояснюється це тим, що вказані причини та умови включають в себе багато обставин та фактично безмежні. У повному обсязі їх доказати практично неможливо в обмежені строки досудового розслідування. Науковець висловив пропозицію передбачити в окремих статтях КПК, що причини та умови вчинення кримінального правопорушення встановлюються, а не доказуються [9, с.248].

Думка А.Десятник про недоцільність включення причин і умов вчинення кримінального правопорушення до предмету доказування нами не поділяється. Під час дії КПК 1960 р. у юридичній літературі слушно відмічалось, «що такий підхід до визначення структури предмета доказування є не зовсім правильним. Встановлення причин злочину та умов його вчинення не може не входити до предмета доказування, бо впливає на правильне вирішення кримінальної справи» [10, с.34].

Також не можна погодитися з пропозицією А.Десятник необхідно передбачити в окремих статтях КПК, що причини та умови вчинення кримінального правопорушення встановлюються, а не доказуються.

У їх пізнанні науковець допускає інший шлях, крім кримінального процесуального доказування. Разом з тим пізнання у кримінальному процесі здійснюється лише за допомогою доказування, яке полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч.2 ст.91 КПК).

Уявляється, що крім включення до ч.1 ст.91 КПК положення про доказування причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, цей Кодекс також необхідно доповнити статтею, яка б визначала подальші дії слідчого та прокурора, коли ця обставина доведена.

З цього приводу заслуговує на увагу проект Закону України №4444 від 14 березня 2014 р. «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо слідчих, що здійснюють досудове розслідування» [11].

У цьому законопроекті йдеться про доповнення КПК ст.91-1 «Подання слідчого, прокурора в кримінальному провадженні». У ній слушно пропонується передбачити такі положення: слідчий, прокурор, установивши в ході досудового розслідування причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію, установу, підприємству незалежно від форм власності або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов; не пізніше місячного строку за поданням має бути вжито необхідних заходів і про результати поінформовано особу, яка надіслала подання; у разі залишення подання без розгляду слідчий, прокурор зобов'язаний ужити заходів, передбачених статтями 254-257 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Потрібно зазначити, що і до розроблення цього законопроекту деякі науковці, дослідивши кримінально-процесуальне законодавство тих країн, яке регулює питання про вжиття слідчим, прокурором заходів щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів, висловлювались за необхідність доповнення чинного КПК статтею про профілактичну діяльність сторони обвинувачення, в якій пропонувалось закріпити такі ж самі положення, про які йдеться у ст.91-1 вказаного проекту Закону [6, с.86].

Висновки. Підсумовуючи проведені дослідження слід зазначити наступне. Причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення обов'язково повинні встановлюватися у кримінальному провадженні. З цією метою найбільш доцільним є включення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення до переліку обставини, передбачених ч.1 ст.91 КПК. Крім включення до ч.1 ст.91 КПК положення про доказування причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, КПК необхідно доповнити статтею, яка б визначала подальші дії слідчого та прокурора, коли ця обставина доведена. Найбільш ефективним заходом реагування слідчого має бути спеціальний кримінально-процесуальний документ – подання слідчого про усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Подання має бути обов'язковим для виконання відповідними державними органами, громадськими організаціями, установами, підприємствами незалежно від форм власності або окремими посадовими особами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Баранов С.О.* Окремі проблеми профілактики злочинності у сучасних умовах розвитку транспорту України / С.О. Баранов // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М.В.Салтєвського (м. Одеса, 2 листопада 2012 року). – Одеса : Фенікс 2012. – С.251-255.

2. *Сіренко О.В.* Окремі питання слідчої профілактики злочинів / О.В.Сіренко // Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кри-

мінально-процесуальні та криміналістичні проблеми: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя Ірпінської фінансово-юридичної академії та 80-річчя з дня народження відомого вченого-криміналіста сучасності, доктора юридичних наук, професора Бахіна Володимира Петровича. – Ірпінськ : Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. – С.280-282.

3. *Юрчишин В.М.* Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці / В.М. Юрчишин. – Чернівці, РОДОВІД, 2013. – 308с.

4. *Юрчишин В.М.* Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: поняття, призначення, система: [навч. посіб.] / В.М. Юрчишин. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 276с.

5. *Шибіко В.* Деякі новели чинного КПК України потребують подальшого осмислення й удосконалення / В.Шибіко // Право України. – 2013. – №13. – С.104-111.

6. *Баганець О.* Доказування причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення / О.Баганець // Юридична Україна. – 2013. – №8. – С.83-87.

7. *Павленко І.В.* Причини та умови вчинення злочину як предмет доказування в кримінальному провадженні / І.В. Павленко // Закарпатські правові читання. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (25-27 квітня 2014 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; за заг. ред. В.І. Смоланки, М.В. Оніщука, Я.В. Лазура, О.Я. Рогача, І.М. Полюжина. – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. – Т.2. – С. 382-384.

8. *Сербін М.М.* Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених засудженими в установах виконання покарань / М.М. Сербін // Правова держава: історія, сучасність та перспективи в умовах євроінтеграції: матеріали укр.-польськ. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листоп. 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С.189-190.

9. *Десятник А.А.* Проблема актуальності кримінально-процесуальної профілактики в рамках нового КПК/ А.А.Десятник // Форум права. – 2012. – №1. – С.247-252.

10. *Грошевий Ю.М.* Докази і доказування у кримінальному процесі / Ю.М. Грошевий, С.М. Стахівський. – К. : КНТ, 2006. – 272с.

11. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України: Проект Закону України. Реєстраційний №4444 від 14 березня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/B7FB6E5D2F384D0BC22573E7003A78DF?OpenDocument>.

Форостяний А.В. Щодо розширення предмету доказування у кримінальному провадженні

У статті досліджено питання про доцільність включення до предмету доказування у кримінальному провадженні причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Ключові слова: предмет доказування; причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення; запобігання вчиненню кримінальних правопорушень.

Форостяний А.В. Что касается расширения предмета доказывания в уголовном производстве

В статье исследован вопрос о целесообразности включения в предмет доказывания в уголовном производстве причин и условий, которые способствовали совершению уголовного правонарушения.

Ключевые слова: предмет доказывания; причины и условия, способствовавшие совершению преступления; предупреждение уголовных правонарушений.

Forostyanuj A.V. To enhance the subject of proof in criminal proceedings

This article is concerned with the research of the relevance of referring the reasons and conditions fostering the criminal offence to the ultimate facts.

Key words: ultimate facts; reasons and conditions fostering the criminal offence; criminal offence prevention.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2014.